

ПРОБЛЕМИ ТА СУДЖЕННЯ

УДК 342.727

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2298>

Д. Волкова,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СТАТУСУ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Постановка проблеми. Конституційне право є профілюючою галуззю права України, а тому навряд чи будь-яке галузеве дослідження – як конституційно-правове, так і таке, що проводиться в межах іншої галузі – є можливим без звернення до положень конституційного законодавства, без розробок фахівців з конституційного права. Не є виключенням і дослідження правового статусу релігійних організацій.

І у зв'язку з цим, доволі дивним є той факт, що питання конституційного (конституційно-правового) статусу релігійних організацій в Україні за часів незалежності майже не аналізувались. А також в українській юридичній літературі неможливо знайти поняття терміну «конституційний статус релігійних організацій». Розробки у цьому напрямі є важливим науковим завданням з огляду на те, що важливим практичним завданням є подальше удосконалення конституційного законодавства у цій сфері. А отже, тема статті є актуальною, а сама стаття виступає в якості запрошення до наукового дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з обраної теми надає підстави сформулювати, що у конституційно-правовому контексті значно більше уваги приділяється громад-

ським організаціям, громадським об'єднанням у цілому (без урахування того, що вони можуть бути також і релігійними, дивись, наприклад, роботи автора статті [1–2]), а також проблематиці розбудови громадянського суспільства в Україні у цілому (дивись, наприклад, роботи автора статті [3–4]). При підготовці та написанні статті було використано праці таких дослідників, як Радченко А.Ю. Білик В.С. Мельничук О.П., інших.

Метою статті є за допомогою герменевтичного методу проаналізувати, які елементи у сукупності характеризують конституційний статус релігійних організацій в Україні та запропонувати визначення поняття «конституційний статус релігійних організацій в Україні».

Основний текст. Традиційно в українській юридичній літературі проблематиці релігійних організацій приділяється небагато уваги. Особливо це стосується конституційно-правових досліджень.

Варто пов'язати це з тим, що протягом тривалого часу конституції (насамперед, радянські) майже взагалі не відображали проблематику церкви, та релігії.

Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1919 р.

передбачала, що, «з метою забезпечення за працюючими дійсної волі совісті, а також припинення можливості використання релігії і церкви в інтересах залишення клясового строю, церква відокремлюється від держави і за всіма громадянами визнається право пропаганди релігійних наук, котрі не переслідують жодних соціальних і політичних завдань, а також антирелігійних наук, котріх дух не перечить комуністичним поглядам» [5] та що «У.С.Р. дає право притулку всім чужинцям, що терплять пересліди за релігійні проступки, а також за проступки, направлені проти інтересів уряду, забороняючого інтереси буржуазних клясів» [5].

Конституція (Основний Закон) Української Соціалістичної Радянської Республіки 1929 р. встановлювала, що «в Українській соціалістичній радянській республіці церкву відокремлюється від держави і школу від церкви і волю релігійних визнань і антирелігійної пропаганди признається за всіма громадянами» [6].

Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 р. передбачила, що «з метою забезпечення за громадянами свободи совісті церкву в УРСР відокремлено від держави і школу від церкви. Свобода відправлення релігійних культів і свобода антирелігійної пропаганди визнається за всіма громадянами» [7].

Нарешті, Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1978 р. із змінами та доповненнями встановлювала, що «Громадянам Української РСР гарантується свобода совісті, тобто право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культури, висловлювати релігійні або атеїстичні погляди. Розпалювання ворожнечі і ненависті у зв'язку з релігійними віруваннями забороняється. Церква в Українській РСР відокремлена від держави

і школа – від церкви» [8]. Також передбачалась рівність громадян УРСР, незалежно від їхніх релігійних переконань (з-поміж інших чинників).

Зміни та доповнення, які лібералізували свободу совісті та позитивно вплинули на можливості розвитку, удосконалення та урізноманітнення статусу релігійних організацій, до Конституції УРСР 1978 року почали вноситися у 1990-1991 роках, і в незалежній Україні ще до прийняття Конституції 1996 року існувало належне підґрунтя для розвитку аналізованого статусу. Також, слід звернути увагу і на Закон України від 23 квітня 1991 року «Про свободу совісті та релігійні організації».

Одним з основних недоліків цього Закону дослідники називають те, що він майже не містить нормативних визначень, дефініцій.

У контексті цього дослідження важливим є те, що цей Закон:

- не надає визначення поняття «релігійні організації», а лише наводить вичерпний перелік тих видів релігійних організацій, на які він розповсюджується (зокрема, у переліку зазначено про можливість утворити релігійну громаду з правами юридичної особи або без таких прав, про можливість цих громад об'єднуватися під спрямуванням управлінь і центрів тощо);

- не надає перелік елементів правового статусу релігійних організацій у цілому та конституційного статусу цих організацій зокрема.

Те, що у Законі України від 23 квітня 1991 року «Про свободу совісті та релігійні організації» немає визначення поняття «правий статус релігійних організацій», галузевих статусів, на наш погляд, є цілком логічним та надає підстави запропонувати розробити ці поняття в юридичній літературі. Особливо важливим, з огляду на зазначене на початку статті, є формулювання визначення поняття «конституційний статус релігійних організацій».

Однак, станом на 1 січня 2022 року, в українській юридичній літературі наявні лише такі дефініції, застосовувати які можна за аналогією.

По-перше, це напрацювання А.Ю. Радченко. Автором справедливо зазначено, що «аналіз взаємовідносин держави і релігійних об'єднань у межах концепції світської держави або розгляду питань, пов'язаних зі свободою совісті, якщо при цьому не піднімається і позитивно не вирішується проблема визначення правового статусу релігійних об'єднань, поза якими неможливо забезпечити повноцінну реалізацію свободи віросповідання, а також забезпечення правової рівності релігійних об'єднань, унеможлиблює формування чіткої стратегії розвитку релігійного законодавства України, його адаптацію до світових, передусім європейських, правових стандартів» [9, с. 169–170].

Відповідно до цієї тези, автором було запропоновано уважати, що «Правовий статус релігійних об'єднань, структура якого складається з суб'єктивних прав, законних інтересів, юридичних обов'язків та юридичної відповідальності релігійних об'єднань, базується на необхідності одночасної реалізації вимог, що впливають із двох фундаментальних цінностей демократії – свободи віросповідання й свободи об'єднання» [9, с. 172]. Варто зауважити, що автором обрано доволі класичний підхід до структури правового статусу, з яким слід у цілому погодитись – з урахуванням кількох зауважень.

По-перше, навряд чи варто вести мову про «суб'єктивні права», коли йдеться про релігійні організації. Традиційно, принаймні у конституційному праві, про суб'єктивні права ведуть мову, коли йдеться про фізичну особу або про їх групу, яка не є організаційно оформленою.

Більш вірним буде вести мову просто про «права релігійних організацій» у цілому.

По-друге, слід звернути увагу на те, що у релігійних організацій в Україні, відповідно до конституційного законодавства, доволі небагато прав і ще менше законних інтересів. А тому, при визначенні змісту поняття «конституційний статус релігійних організацій» доцільно поєднати в одну групу права та законні інтереси.

Знов-таки, з урахуванням цього більш вірним буде вести мову просто про «права релігійних організацій».

По-третє, слід включити до визначення якісь конкретні ознаки, які будуть демонструвати його описовість саме по відношенню до релігійних організацій.

В якості таких ознак слід зазначити ті, які не буде оминати увагою жоден з сучасних українських дослідників. А це можливо лише у випадку, коли ці ознаки закріплені на нормативному рівні. У Конституції України 1996 року, на наш погляд, подібних ознак немає. А тому слід звернутись до найбільш важливого для релігійних організацій закону – до Закону України від 23 квітня 1991 року «Про свободу совісті та релігійні організації».

Вище вже наводились стислі узагальнення щодо того, які положення цього Закону викликають зауваження дослідників. Звісно, найкращим було б запозичити з цього нормативно-правового акту визначення поняття «релігійна організація» повністю або частково. Але, за його відсутності, слід запропонувати запозичити той вичерпний перелік релігійних організацій, який надано в одній із перших статей цього Закону. Адже, як справедливо зауважують дослідники, «специфіка правового статусу неформалізованих релігійних об'єднань пов'язана з правом таких об'єднань на утворення і сповідання своєї релігії у будь-який не заборонений законодавством спосіб, зокрема і шляхом взаємодії з іншими учасниками релігійного життя. Для вступу в інші відносини (економічні, трудові, господарські, фінансові, адміністративні

тощо) держава має право вимагати їх формалізації (реєстрації статутних документів)» [11, с. 172]. Цей перелік з відповідною поправкою на наведену цитату як раз і може стати у нагоді у доктринальних розробках.

Отже, проаналізовану дефініцію можна взяти за основу та у цілому, але продовжити науковий пошук, ознайомитись ще й з іншими наявними пропозиціями.

Повертаючи до аналізу напрацювань українських авторів щодо понять, подібних до поняття «конституційний статус релігійних організацій», не можна оминати увагою визначення поняття «адміністративно-правовий статус релігійних організацій». Цікаво, що низка авторів, характеризуючи цей статус, не надає ані його визначення, ані переліку його елементів, – а тому, ці праці доволі важко читати (дивись роботу Білик В.С. [10]).

Однак, наявне запропоноване О.П. Мельничуком визначення поняття «адміністративно-правовий статус релігійних організацій» – «це закріплені в національному законодавстві права, обов'язки та заходи відповідальності, які визначають роль та особливості участі релігійних організацій в адміністративних правовідносинах» [11, с. 5]. Слід підкреслити, наскільки лаконічно автор сформулював це поняття, наголосити на тому, що й у цій дефініції є перелік елементів аналізованого статусу та запропонувати керуватись ним при визначенні того, що ж собою представляє конституційно-правовий статус релігійних організацій.

Висновок. За допомогою герменевтичного методу проаналізовано, які елементи у сукупності характеризують конституційний статус релігійних організацій в Україні та на підставі проведених узагальнень запропоновано визначення поняття «конституційний статус релігійних організацій в Україні» – це встановлені положеннями конституційного законодавства права, обов'язки та юридична відпо-

відальність релігійних громад, поза залежності від наявності або відсутності у них державної реєстрації, управлінь і центрів, монастирів, релігійних братств, місіонерських товариств (місій), духовних навчальних закладів, а також об'єднань, що складаються з вищезазначених релігійних організацій.

Автор констатує, що конституційне право є профілюючою галуззю права України, а тому навряд чи будь-яке галузеве дослідження – як конституційно-правове, так і таке, що проводиться в межах іншої галузі – є можливим без звернення до положень конституційного законодавства, без розробок фахівців з конституційного права. Не є виключенням і дослідження правового статусу релігійних організацій. У зв'язку з цим, у статті наголошується на тому факті, що питання конституційного (конституційно-правового) статусу релігійних організацій в Україні за часів незалежності майже не аналізувались. А також в українській юридичній літературі неможливо знайти поняття терміну «конституційний статус релігійних організацій». Підкреслено, що розробки у цьому напрямі є важливим науковим завданням з огляду на те, що важливим практичним завданням є подальше удосконалення конституційного законодавства у цій сфері.

Доведено, що традиційно в українській юридичній літературі проблематиці релігійних організацій приділяється небагато уваги. Особливо це стосується конституційно-правових досліджень. Автор пропонує пов'язати це з тим, що протягом тривалого часу конституції (насамперед, радянські) майже взагалі не відображали проблематику церкви, та релігії. В якості аргументів наводяться відповідні положення Конституцій

УРСР 1919 р., 1929 р., 1938 р. та 1978 р.

За допомогою герменевтичного методу проаналізовано, які елементи у сукупності характеризують конституційний статус релігійних організацій в Україні та на підставі проведених узагальнень запропоновано визначення поняття «конституційний статус релігійних організацій в Україні» – це встановлені положеннями конституційного законодавства права, обов'язки та юридична відповідальність релігійних громад, поза залежності від наявності або відсутності у них державної реєстрації, управлінь і центрів, монастирів, релігійних братств, місіонерських товариств (місій), духовних навчальних закладів, а також об'єднань, що складаються з вищезазначених релігійних організацій.

Ключові слова: релігійні організації, свобода совісті, свобода віросповідання, Конституція України, конституційні основи створення та діяльності релігійних організацій.

Volkova D. Definition of the constitutional status of religious organizations in the independent Ukraine

The author states that constitutional law is a profiling branch of Ukrainian law, and therefore hardly any sectoral study – both constitutional and legal, and conducted within another field – is possible without recourse to the provisions of constitutional law, without the development of experts on constitutional law. A study of the legal status of religious organizations is no exception. In this regard, the article emphasizes the fact that the issue of the constitutional (constitutional and legal) status of religious organizations in Ukraine

since independence has hardly been analyzed. Also, in the Ukrainian legal literature it is impossible to find the concept of the term "constitutional status of religious organizations". It is emphasized that the development in this direction is an important scientific task, given that an important practical task is to further improve the constitutional legislation in this area.

It is proved that traditionally in the Ukrainian legal literature not a lot of attention is paid the problem of religious organizations. This is especially true, when it comes about the constitutional researches. The author proposes to connect this with the fact that for a long time the constitutions (especially the Soviet ones) did not reflect the problems of the church and religion at all. Relevant provisions of the Constitutions of the Ukrainian SSR of 1919, 1929, 1938 and 1978 are given as arguments.

Using the hermeneutic method, author analyzes which elements together characterize the constitutional status of religious organizations in Ukraine and on the basis of generalizations proposed definition of the concept of "constitutional status of religious organizations in Ukraine" – established by constitutional legislation rights, obligations and legal liability of the religious communities, administrations and centers, monasteries, religious fraternities, missionary societies (missions), theological educational institutions, as well as associations consisting of the above-mentioned religious organizations.

Key words: religious organizations, freedom of conscience, freedom of religion, Constitution of Ukraine, constitutional bases of creation and activity of religious organizations.

Література

1. Volkova D.E. *Genesis of the constitutional regulation of freedom of associations in Ukraine*. Електронне наукове видання «Юридичний науковий електронний журнал». 2020. № 6. С. 53–57.

2. Волкова Д. Є. Ознаки громадських організацій в Україні як підстави для виокремлення їх організаційно-правових форм. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. Вип. 37. С. 28–31.

3. Mishyna N. *Hermeneutics in the Constitutional Law of Ukraine*. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. Т. 28 (XXVIII). С. 104–109.

4. Мішина Н.В. Адміністративно-правові проблеми державного контролю. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2021. Т. 29. С. 160–165.

5. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1919 р. Конституції і конституційні акти України. *Історія і сучасність*. Київ : Юрид. думка, 2011. С. 56–61.

6. Конституція (Основний Закон) Української Соціалістичної Радян-

ської Республіки 1929 р. Конституції і конституційні акти України. *Історія і сучасність*. Київ : Юрид. думка, 2011. С. 66–80.

7. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 р. Конституції і конституційні акти України. *Історія і сучасність*. Київ : Юрид. думка, 2011. С. 81–101.

8. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1978 р. із змінами та доповненнями. URL.: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html>

9. Радченко А.Ю. *Правовий статус релігійних об'єднань як інституту громадянського суспільства*: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 207 с.

10. Білик В.С. Недосконалість чинного законодавства щодо регулювання та реалізації адміністративно-правового статусу релігійних об'єднань в Україні. *Митна справа*. 2011. № 1. С. 2. С. 431–435.

11. Мельничук О.П. *Відносини держави і церкви (адміністративно-правовий аспект)*: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2021. 452 с.

